

b) Kur'ân İlmine sahip olmak

Kur'ân, İslâm'ın direği, şer'î hükümlerin esasıdır. Kur'ân ilmi çok geniştir. Bunu tam olarak bilen Hz. Peygamberdir. Bu yüzden bilginler, müctehid için Kur'ân'da hüküm ifade eden beş yüz kadar âyetin inceliklerini, özelliklerini bilmek gerekir demişlerdir. Bu ayetlerin âmm-has, mutlak-mukayyed, nâsih-mensuh ve Sünnetle ilgili durumlarını bilmek gerekir. Diğer yandan Kur'ân'ın geri kalan bütün âyetlerini de topluca (icmâlî olarak) bilmek gerekir. Çünkü Kur'ân bir bütün olup parçaları birbirinden ayrılmaz. Kur'ân'ın hüküm bildiren ayetlerini diğerlerinden ayırt etmek, şüphesiz bütün Kur'ân'ı bilmekle mümkün olabilir.

c) Sünneti bilmek.

Bu şart üzerinde de bilginlerin ittifakı vardır. İctihadın bölünebileceğini kabul etmeyenlere göre bir müctehidin, teklîf hükümleri içine alan bütün hadisleri okuması, onların amaçlarını kavraması, onlarla ilgili özellikleri bilmesi gerekir. Yine onun, sün netin nasih ve mensuhunu, âmm ve hass'ını, mutlak ve mukayyedini bilmesi gerektiği gibi; hüküm hadislerinin rivayet yollarını, senedlerini, hadis rivayetlerinin kuvvet derecelerini de bilmesi gerekir.

Hadis rivayet edenlerin hal tercemeleri ile adâlet ve zabt bakımından durumları hakkında bir çok eserler yazılmıştır. Kütüb-i Sitte gibi sahih hadis mecmuaları meydana getirilmiş ve bunlar üzerine bir çok âlimler tarafından şerhler yazılmak suretiyle hadisler senetleri bakımından tasnif edilmiş ve İslâm hukuk-çularının bazı hadisler üzerindeki görüş ayrılıkları ortaya konulmuştur. Bu hadis çalışmaları müctehidin bunlara başvurarak hüküm çıkarmasını kolaylaştırmaktadır. Hükümlerle ilgili bütün hadislerin ezbere bilinmesi şart değildir. Ancak gerektiğinde yerlerinin, başvurma metodlarının ve hadis rivâyetlerinin bilinmesi yeterlidir.

d) Üzerinde icma ve ihtilaf edilen konuları bilmek.

Üzerinde icma (ittifak) meydana gelen konuları bilmek yanında, Sahabe, Tabî ve onlardan sonra gelen müctehidlerin ihtilâfa düştükleri konuları bilmek gerekir. Ancak bütün icmâ yerlerini ezberlemek şart değildir. Araştırma konusu yapılan mesele hakkında icmâ veya ihtilaf bulunup bulunmadığını bilmek yeterlidir. Medine ve Irak fıkhnın metod ve farklarını bilme yanında; doğru olanla doğru olmayan, naslara yakın olanla uzak olan şeyler arasında karşılaştırma yapabilecek akıl, anlayış ve değerlendirmeye gücüne sahip olmak gerekir. Gerçekte Asr-ı saadette ve daha sonra yaşamış büyük hukukçuların görüşlerini incelemek, delil ve temayülleri bakımından onlar arasında karşılaştırmalar yapmak kişinin muhâkeme gücünü ve araştırma melekelerini geliştirir.

Müctehidlerin ittifak ve ihtilaf ettikleri meseleleri, ihtilaf sebeplerini açıklayan eserler meydana getirilmiştir. eş-Şîrâzî'nin "el-Mühezzebe" adlı eseri ve Nevevî'nin buna yazdığı şerh, İbn Hazm'ın "el-Muhallâ" sı İbn Rüşd'ün "Bidâyetü'l-Müctehid" adlı eserleri bunlar arasında zikredilebilir.

e) Kıyası bilmek

İctihad, bütün şekil ve metodlarıyla kıyası bilmeyi gerektirir. Hattâ imam Şâfiî'ye göre ictihad kıyastan ibarettir. Kıyasın meto-dunu bilmek; naslardan hüküm çıkarma esaslarını öğrenme ve ictihad yapılacak konuya en yakın olan nassı seçme imkânını sağlar. Kıyası bilmek şu üç şeyi bilmeyi gerektirir:

1- Kıyasın dayanacağı asıl hükmü bilmek. Bu dayanağın ayet, hadis veya icma olması, bunlarla ilgili gerekli bilgilere sahip olunması da gereklidir.

2- Kıyas kaide ve prensiplerini bilmek. Meselâ belirli ve özel bir durumu ifade ettiği sabit olan bir nas üzerine kıyas yapılamaz. Kendisine dayanılan asıl hükmün illetini tesbit ettik-ten sonra, hükme bağlanacak yeni meselede (fer'î de), aynı illetin gerçekleşip gerçekleşmediğini araştırmak gerekir.

3- Önceki müctehidlerin kıyas metodlarını bilmek. "Kıyası bilmek, bir ictihad kaidesi ve sayısız hükümlerin açıklan-masına götüren bir yoldur."

f) Hükümlerin amaçlarını bilmek.

İslâmî hükümlerin amaçları, belli bir nas'dan değil, bütün nasların toplamından anlaşılabilir. Bu hükümlerin asıl amacı insanlar için rahmet olmaktır. Ayette; "Biz, seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik" (el-Enbiyâ, 107) buyrulur.

İslâm'da güçlük ve sıkıntının kaldırılması, zorluğun değil kolaylığın tercih edilmesi bu rahmetin bir sonucudur. Emredilen bazı güçlükler büyük zararları gidermek amacına yöneliktir. Cihadın farz kılınışı böyledir. Nitekim âyette şöyle buyrulur:

"Allah, insanların bir kısmını diğer bir kısmıyla defet-meseydi manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın adı çok anılan camiler yıkılıp giderdi. Şüphesiz Allah, kendisine yardım edenlere yardım eder. Gerçekten Allah, güçlü ve yücedir" (Hacc, 40)

Maslahata göre fetva vermede, gerçek maslahatlarla (top-lum yararı), nefsî ve şehvî arzulardan gelen bir vehimden ibaret olan maslahatları birbirinden ayırdetmek gerekir. Böylece mazar-ratı defetme, maslahatı celbetme, bütün insanlara faydalı olan şeyleri tercih etme, başka bir deyimle toplum yararını, kişisel yararın üstünde tutma melekesi gelişir.